

Tanulmányokban bujdosó

Alexa Károly: *Bujdosó mondatok*

Lakitelek, 2015, Antológia Kiadó

Az 1960-as évek végén Magyarországról erdélyi szellemi portyára érkező fiatal költőket pártfogó rétyi körorvos, Nagy Lajos – napirendjét ismertetve – elmondta, hogy délután öt órától könyvekbe menekülve, majd onnan éjfélután álomba merülve reggel hatig egészen szabadnak érzi magát. Az internacionalizmus közösséget, egyént és egyéniséget pusztító kádári Magyarországon hasonló szabadságszomj csillapítására talált menedéket a magyar kultúrában, nyelvben, történelemben, a kisebbségi létet másként megtapasztaló Alexa Károly. E könyve is bizonyoság rá, hogy az olykori borús jövőkép felvillanása ellenére is jól érzi magát benne.

A *Bujdosó mondatok* című esszé tanulmány, amely az ugyanezzel a címmel megjelent kötet felét teszi ki, a vállalt bujdosás sajátos naplója: az „élet-cédulákra” írt mondatok fejezetekké, könyvvé fűzése. Alexa Károly bevezetőként a bujdosás képlekeny fogalmát járja körül – az értelmezést minden esetben vers- és prózaidézetekkel „illusztráltan” gazdagítva. A kezdetet jelentő ősforrás, a Biblia mellé kerül a valószínű szótar mint a „kishazákon” belüli nyelvi, művelődéstörténeti tanúságtétel – Czuczor Gergely és Fogarasi János a közelmúltban is kiadott, híres hatkötetes szótára, valamint Szabó T. Attila Erdélyi *Magyar Szótörténeti Tára* éppen úgy, mint az 1560 körüli *Gyöngyösi szótártöredék* vagy Baróti Szabó Dávid 1792-es *Kisded szótára*. A bujdosás fogalmának lényege mind-egyikben ugyanaz.

A bujdosók mint történelemformáló sajátos közösség voltaképpen a XVII. század utolsó harmada rendi, függetlenségi küzdelmeinek „kiskurucaként”, majd a Rákó-

czi-szabadságharc Lengyelországba kihúzó, Jaroslawban letelepedő, de végül Európában szétszóródó, megalkuvást nem ismerő számkivetettjeiként vésődtek bele a magyar közemlékezetbe. Ők és leszármazottaik szervezték meg Európa minden országában a könnyűlovasságként és nehézlovasságként egyaránt alkalmazható – ma hungaricumnak számító – huszárságot. Franciaországban egy ejtőernyős zászlóalj ma is őrzi a Bercsényi Miklós fia által alapított huszárezred hagyományait.

A bujdosók közül – irodalmi levelei és a fejedelem emlékét Rodostóban híven strázsáló kitarása révén – legismertebb Mikes Kelemen, aki természetesen Alexa Károly tanulmányának is visszatérő hőse – egy-egy mondat, idézet erejéig. A tanulmány végén az az érzésünk támadhat, hogy a szerző a bujdosásra, földönfutásra kényszerített írók, költők sorsát és idevágó műveit egy-egy mondatban ismertetve és jellemezve voltaképpen magyar irodalomtörténetet ír, amelynek ritmusát természetesen nem az időrendiség, hanem a körüljárt kérdések diktálják. Így szerepelhet esetenként egymás mellett Ignác Rózsa és Tamás Menyhért, Szenczi Molnár Albert és Tormay Cecil, Kibédi Varga Áron és Márai Sándor, Cs. Szabó László és Szócs Géza... Egy meglepőnek tetszhető „párosítás” kapcsán jegyzi meg Alexa Károly, hogy Faludy György „versének lélektani »mögöttesét« nézve közelebb áll – a tőle politikailag felmérhetetlen távolságban tevékenykedő – Wass Alberthez, mint a [...] »liberális« Molnár Ferenchez vagy az [...] »urbánus« Márai Sándorhoz”. (A szerző külön fejezetben vázolja az erdélyi ember bujdosástörténetét.)

Az emigráns írók közül a legtágabb teret Borbándi Gyulának szenteli kiemelkedő irodalomszervező tevékenysége (*Új Látóhatár*) és szellemi teljesítménye – többek között a *Nyugati magyar irodalmi lexikon és bibliográfia* (1992), *Emigráció és Magyarországon*, *Nyugati magyarok a változások éveiben, 1985–1995* (1996), *Magyar politikai pályaképek, 1938–1948* (1997) című kötetei – mellett az érintettség okán is. Borbándi Gyula ugyanis Alexa Károly nagy-nagybátyja, akivel 1986-ban a bécsi Hungarológiai Konferencián találkozott először, s 2010. június 3-án Budapesten vett tőle végleg búcsút: „a Könyvhetet nyitotta meg a Vörösmarty téren, öregesen, de korrekt választékos szófűzéssel, alig tompult elmeéllel, 91 éves volt.” Az egyívású emigránsok elképzelt családi fotóalbumában Cs. Szabó László, Szabó Zoltán mellett egész alakos fényképpel szerepel Gombos Gyula is, akinek „a magyar nemzetudatról mondottait Borbándi Gyula olyan fontosnak érezte, hogy beszerkesztette az 1986-os Nyugati magyar esszéírók antológiájába” – emeli ki Alexa az arra adandó válasz kapcsán, hogy „a világháborúk és Trianon katasztrófája miként torzította tovább a magyarságnak önmagáról alkotott képét. A visszatérő mártírképzet, a nosztalgia felerősödése, a közjogi gondolkodás szinte rögeszmébe fordulása, egyáltalán »az ön-áltató szenvelgés«, az önkritika hiánya felmentést adott mindarra, ami a társadalmi-politikai korszerűtlenséget konzerválta.”

A Borbándi Gyula által összeállított antológiában több hasonló gondolatmenetű tanulmány (András Károly és Fodor István) olvasható. A belőlük levont következtetése a szerzőnek: „Ez a szemléletmód általánosan mondható az emigráció szellemi elitjénél, és – hadd hangsúlyozzuk újra – ha a hetvenes-nyolcvanas években ezek az emigrációs diskurzusok találkozhattak volna a nyilvánosságot lassan és későn megtaláló itthoni gondolatokkal, akkor a rendszerváltozás ideológiai keserveiből talán kevesebbet kellett volna át-kínlódnunk.” A tágabb társadalmi önis-

merethez persze az is hozzásegített volna, ha a rendszerváltó elit gondolkodását valamiképpen Prohászka Lajos *Vándor és a bujdosó* című elmélkedésének és Hamvas Béla e művet méltató *A magyar sorstudomány megalapítása* című írásának szelleme megérintette volna. Nem véletlen, hogy az 1980-as évek végén nem született olyan összegző és programumgalló tanulmánykötet, mint a Szekfű Gyula neve által fémjelzett 1939-es *Mi a magyar?* volt.

„Ezek a férfiak a poklos magyar XX. századból Határ Győzőtől Márai Sándorig, meg a neves és névtelen kortársak, meg a korábbi századok eltávozottjai, kitűnően az életből, azaz a történelemből, bejelentkeztek a magyar mitológiába. Könnyen tehetők: nem is kellett tudniuk, elég volt megérezniük, hogy ők a históriának a részesei. Így értek véglegesen haza – a haza szó minden jelentésében” – zárja le könyvének első részét a szerző.

A könyv második részének tengelyében az *Anekdota, magyar anekdota* című, 1983-ban született s csak kis példányszámú egyetemi jegyzetben napvilágot látott tanulmány áll. Fontos tárgykört jár körül, mert mint Alexa Károly maga is utal rá, az anekdotát sokan a magyar próza átkának tartják, amely visszafogta kibontakozását a modern nyugati eszmék, a haladó gondolkodás természetes befogadása és terjesztése felé, míg mások benne látják az olvasó vitalitását is biztosító nyelv természetes lélegzetvételt, amely nélkül a múltja fölé boltozódó magyar próza, mondjuk úgy, csak a kritikusok, esztéták által értelmezhető, elrendezendő szöveghalommal omlana össze.

Mi az anekdota? teszi fel a kérdést, amelyre – az egyes alfejezetek tartalmával kapcsolatos különböző, bár rokonszellemű válaszokat kapunk – bőségesen okadatulva idézetekkel, példákkal, szerzőkkel. Magának Alexa Károlynak egyik válasza: „Az anekdota kisemberi forma volt a régiségben, a beismert szűkösség szemlélete, a nagytörténelemből való kényszerű kivülrekedés.” Részletesen ismerteti az anekdota nagymestereit – Jókait, Mikszáthot,

Krúdyt – s a tipizálás során kitér egyes novelláikra, regényeikre, regényrészleteikre is. Krúdy kapcsán leszögezi: „Krúdy Gyula az utolsó magyar epikus, akinek írásművészete az anekdotizmus irányfénnyel átvilágítható. Anekdotikus létkritikája belső kritika, ezért oly rokon Jókai-val és Mikszáthtal. Ugyanakkor – mivel tudatosul benne az, hogy az ábrázolandó valóságzféra szerves kapcsolódása a történelemmel megszűnt, és átéli a század első két évtizedének minden rossz sejtelmet fölülmúló apokalipszisét – anekdotikus szemlélete és formakészsége mindinkább az abszurd irányába mozdul el.” „Fabuláló modernsége” kapcsán Krúdy így jellemezte magát: „mesemondó vagyok, de nincs igazi mesém”.

Alexa Károly Szilágyi Istvánt tartja napjaink legnagyobb magyar prózaírójának, aki furcsamód (vagy természetesen?) nincs benne a „kánonban”. Állítását *A Szilágyi-triptochon* című esszéjében három alapművének – *Kő hull apadó kútba*, *Agancs-*

bozót, *Hollóidő* – értékelésével bizonyítja. „A kisvárosi bezártsággal és a személyiség bezáródásával szemben az emberi kisvilág nyitottsága mutatkozik meg egy gazdag történelmi és eszmetörténeti tabló keretében, hogy a determináció és a predestináció alapkérdései majd a nemzeti és európai lét dimenziói között kérjenek nyomatékosan szót” – mutat rá a *Kő hull apadó kútba* című regényre is utalva a *Hollóidő* mondandójának lényegére. Velencéről és a városhoz kapcsolódó művészekről, művészetéről, művészettörténetéről *A Ríva és a San Rocco között* című esszéjében vall a rá jellemző lírai beleérzéssel és ugyanakkor tudósi szakszerűséggel. Ez az írása, amely az én bensőséges szálaival „*a saját történetedet...*” című konfessziójához is kapcsolódik, beilleszthető Zbigniew Herbert *Barbár a kertben* című híres kötetébe. A könyvzáró *Hetven. És?* című „hetvenkedését” csak kívánságunkkal egészíthetjük ki: még legalább húsz év – egészségben, alkotókedvben.

Kovács István

KOVÁCS ISTVÁN (1945) költő, író, műfordító, történész, polonista.